

УДК 159.922.6:37.013.42

Павелків Роман

доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри вікової та педагогічної психології
Рівненського державного гуманітарного університету
<https://orcid.org/0000-0002-6564-4507>

Панащук Ігор

здобувач ступеня PhD кафедри вікової
та педагогічної психології
Рівненського державного гуманітарного університету
<https://orcid.org/0009-0001-0120-7084>

DOI https://doi.org/10.35619/prap_rv.vi23.411

ФОРМУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЯК КЛЮЧОВОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ЯКОСТІ СУЧАСНОГО ПЕДАГОГА

Анотація. Стаття присвячена аналізу відповідальності як ключового елемента професійної якості сучасного педагога. Розглядається взаємозв'язок між відповідальністю та іншими характеристиками зрілої особистості, такими як соціальний інтелект, емпатія, креативність, здатність до самоаналізу і подолання життєвих криз.

Акцентовано: у сучасному соціокультурному контексті простежується тенденція до переосмислення ціннісних орієнтацій, що свідчить про зростаючу роль саморозвитку і якості життя. Зазначено, що відповідальність є важливим чинником, який визначає здатність особистості приймати рішення, нести за них відповідальність і ефективно адаптуватися до змін у соціальному середовищі. Особливу увагу приділено ролі відповідальності у педагогічній діяльності, адже саме вона формує основу виховного впливу й професійної взаємодії. Доведено, що високий рівень соціального інтелекту, емпатія, комунікативні навички та здатність до самоаналізу є ключовими характеристиками зрілої особистості. У педагогічній сфері відповідальність є основою для формування виховного впливу й розвивальної взаємодії. Вказано на необхідність формування відповідальності у майбутніх педагогів через спеціально розроблені навчальні програми, інтеграцію теоретичного й практичного навчання, а також заохочення до рефлексії та саморозвитку. У статті окреслено перспективи подальших досліджень, спрямованих на глибше вивчення механізмів розвитку відповідальності у педагогічному та особистісному контекстах.

Ключові слова: компетентність, професійні якості, педагогіка, ключові компетентності, відповідальність, ціннісні характеристики.

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку освіти, що характеризуються високим рівнем соціальної динаміки, технологічними змінами та перманентним зростанням вимог щодо якості педагогічної діяльності, формування відповідальності як ключової професійної якості педагога набуває особливого значення. Відповідальність визначається як здатність суб'єкта усвідомлювати, приймати та реалізовувати власні зобов'язання перед іншими, передбачаючи наслідки своїх дій і рішень. В контексті педагогічної діяльності відповідальність виходить за межі індивідуальної етики та має інтегральний характер, що охоплює професійну, соціальну та моральну складові. Вона є важливим чинником формування професійної компетентності, педагогічної культури та ефективності освітнього процесу.

Педагог, як суб'єкт виховання, виступає не лише носієм знань, а й етичним взірцем для здобувачів освіти, що підвищує значення його особистісної відповідальності. Складність формування відповідальності як професійної якості полягає в необхідності інтеграції її психологічних аспектів, таких як саморефлексія, самоконтроль, емпатія, здатність до прогнозування наслідків своїх дій, а також готовність до прийняття рішень у стресових або нестандартних ситуаціях. Формування цих характеристик вимагає цілеспрямованої роботи в межах професійної підготовки педагогів, а також підтримки з боку організаційного середовища. Загалом, проблема формування відповідальності сучасного педагога має міждисциплінарний характер, поєднуючи психологічні, педагогічні та соціальні аспекти. Її дослідження та вирішення сприяють не лише підвищенню якості освіти, а й формуванню гармонійного освітнього середовища.

Аналіз останніх досліджень з проблеми. Аналіз наукових праць свідчить про значний вплив психологічних факторів на розвиток особистості та професійної компетентності педагогів. Наприклад, у праці Кудрявцевої (2018) детально розглянуті психологічні аспекти відповідальності. У роботі Беленької (2012) детально аналізується вплив професійної діяльності на формування відповідальності. Авторка розкриває умови формування професійної компетентності для вихователів, визначаючи професійну відповідальність як їхню ключову характеристику. У статті Волинець та Стаднік (2018) розглядається позааудиторна діяльність як фактор розвитку відповідальності. Автори виділяють позааудиторну роботу як середовище в якому відбувається становлення важливих персональних якостей майбутніх педагогів, включно з відповідальністю. У праці Злобіної (2004) розглядаються фактори, що сприяють адаптації особистості до сучасних соціальних реалій, зокрема такі, як відповідальність та здатність до саморегуляції. Психологічні аспекти відповідальності як риси особистості аналізуються у напрацюваннях Свідерської (2020), Ручки та Наумової (2013), Сап'ян (2019) та Штепи (2008). Особливого значення для роботи мають ідеї, викладені Фроммом (2019) та Франклом (2020) у контексті розуміння відповідальності через призму концепції людської свободи.

Мета статті полягає у спробі визначити психологічні передумови формування відповідальності як ключової якості сучасного педагога.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідальність виступає об'єктом багатьох наукових досліджень. З одного боку, її можна розглядати як психологічну рису чи властивість людини, з іншого – під відповідальністю часто розуміють саме соціальну характеристику, адже її часто трактують з позиції суспільних наук чи правознавства. Відповідальності присвячено чимало наукових досліджень, зокрема тих, які цільово вивчали психологію людини у надскладних умовах, наприклад особливості виживання людей у концтаборах часів II Світової війни. З цього приводу про відповідальність багато писали у своїх роботах Фромм, Аренд, Франкл та ін. Їхні роботи є фундаментальними у контексті не лише психології виживання, але й основою розуміння побудови суспільства, того, як ті чи інші характеристики людини, зокрема і відповідальність стають маркерами її поведінки. Наприклад, свого часу Франкл (2020), розглядав відповідальність як центральний елемент людського існування. Він стверджував, що людина може знайти сенс життя лише через прийняття відповідальності за своє життя, персональний вибір та обов'язки перед іншими людьми та суспільством. У концепції Фромма (2019) справжня свобода передбачає прийняття людиною відповідальності. У комплексі вони по-своєму виконують роль своєрідних психологічних предикторів людської поведінки. Наприклад, на переконання Фромма (2019), страх перед відповідальністю змушує багатьох людей шукати способи «втекти» від свободи. Втеча від свободи своєю чергою формує прагнення до підпорядкування авторитетам. Отже, люди, які бояться брати на себе відповідальність за своє життя, часто прагнуть стати частиною значно більшої системи, яка пропонуватиме їм чіткі правила та структуру. Саме ця властивість дозволяє уникати складності вибору та відповідальності. У педагогічному колективі здебільшого таку властивість можливо

спостерігати через активність: більш активні педагоги, як правило, доволі відкриті до учнів, вони запроваджують нові методи викладання, не бояться змін, є психологічно гнучкими та відкритими до нового. Ті, які орієнтовані на втечу від свободи, більшою мірою виконують функції виконавців. Фромм (2019) підкреслював, що відмова від відповідальності по-суті є формою втрати індивідуальності та причиною деградації особистості, а свобода – це не лише право, але й обов'язок. Людина, яка не може впоратися з тягарем відповідальності, стає схильною до конформізму, що веде до відчуження та внутрішньої тривоги, а справжнє звільнення можливе тільки через усвідомлення персональної відповідальності. Погляди цих дослідників ще раз підкреслюють наскільки важливо сучасному педагогу розвивати індивідуальну відповідальність та прагнути до персональної свободи.

Відповідальність можливо розглядати з позиції ціннісних орієнтацій. Сучасна епоха доволі часто характеризується переходом до постматеріалістичної системи цінностей (Свідерська, 2020), що на думку багатьох дослідників сприяє вираженню потреби людини у самореалізації, самоекспресії, зацікавленості у якості життя (Ручка, Наумова, 2013). З одного боку наче спостерігається перехід до більш егоїстичного світогляду, психології персоніфікованого споживання, з іншого ж – все вказує на те, що сьогодні зберігаються змішані типи цінностей (Ручка, 2013). Таким чином не варто концентруватися на тому, що переважає егоїстичність, швидше за все формується новий підхід до мислення та поведінки людей, у якому зростає вагомість мотиву особистісного саморозвитку (Мулярчук, 2020, с. 188). У цьому контексті можемо підкреслити, що відповідальність вважається одним із важливих елементів самоактуалізації людини та одним із показників її особистісної зрілості. У науковому дискурсі знаходимо спосіб виділити основні психологічні характеристики зрілої особистості: сформована Я-концепція; розвинута здатність до пошуку сенсу життя та визначення ціннісних орієнтирів; високий рівень соціального інтелекту; повна адаптованість до життя; уміння приймати рішення та брати відповідальність за свої дії; здатність до самоаналізу і подолання життєвих криз; прагнення до самоактуалізації та повної реалізації своїх можливостей; наявність творчого потенціалу; чесність, моральність, емпатія, а також активне й креативне ставлення до життя (Овсянецька, 2001, с. 109).

Особистісна зрілість розглядається через призму соціально-психологічної компетентності, що включає такі важливі риси, як емпатія, довіра, соціальна активність, відповідальність, готовність допомагати й співпрацювати. Важливими аспектами також є високий рівень соціального інтелекту, дипломатичність і розвинені комунікативні навички (Лепіхова, 2000, с. 106). У іншому дослідженні розглядаються соціально-психологічні чинники, які впливають на формування життєвої позиції особистості, здатної протистояти деструктивним змінам у її життєвому просторі: відповідальність за події у власному житті, що передбачає переважання інтернальності; адекватна самооцінка, яка забезпечує впевненість у власних силах; значення надмотиваційних утворень, що дозволяють отримувати психологічну підтримку з різноманітних джерел; гнучкість та готовність до змін, здатність долати застарілі стереотипи (Злобіна 2004, с. 195). На думку ще однієї української дослідниці, особистісними рисами зрілої особистості є: синергічність, автономність, контактність, самоприйняття, креативність, толерантність, відповідальність, глибинність переживань, децентрація та життєва філософія (Штепа, 2008, с. 33). Пригадуючи міркування Франкла (2020) про людину, яка прагне віднайти сенс, хочемо виокремити його думки щодо усвідомленого життя зрілої особистості. На його думку, для того, щоб зробити своє життя усвідомленим, важливо проявляти відповідальність, творчий підхід, уміти не лише раціонально розуміти, а й глибоко відчувати цінності, а також визначити власну позицію щодо долі, яку неможливо змінити.

Загалом відповідальність – це здатність особи діяти свідомо та соціально відповідально. Таке трактування підкреслює багатогранність цієї характеристики та дозволяє розглядати її з позиції суспільних дисциплін. Загальна структура відповідальності людини містить правову, моральну, екологічну, соціальну та професійну відповідальність, які

Випуск 23, 2024. Збірник наукових праць РДГУ

можуть виявлятися на рівні громадянської та професійної діяльності. Професійна відповідальність відбивається у сприйнятті людиною своєї професії та професійної діяльності як однієї з найважливіших життєвих цінностей, в усвідомленні її важливої суспільної значущості (Кудрявцева, 2018, с. 265). Відповідальність як особистісну якість також розглядають, відносячи її до категорій моральності, що виконують роль поведінкових регуляторів (Сап'ян, Милославська, 2019, с. 133). На думку авторів, відповідальність є доволі динамічною і пов'язаною із мотивами, ставленням, самосвідомістю, локусом контролю. До основних елементів відповідальності вони відносять самостійність, незалежність, упевненість, рішучість, наполегливість та ін. У підготовці майбутніх педагогів особливу увагу приділяють відповідальності, яку несе викладач. Згідно з встановленими переконаннями, професія педагога виходить далеко за межі простого викладання предмета чи виконання інших посадових обов'язків. Вона вимагає готовності до виховної діяльності, спрямованої на формування моральних якостей здобувачів освіти. Роль педагога тісно пов'язана із суспільною відповідальністю, адже він впливає на майбутнє покоління, отже по-заможчужуванню має не лише виконувати свої професійні завдання, але й усвідомлювати важливість свого покликання як морального й соціального орієнтира для учнів (Мулярчук, 2019, с. 194). Ключова роль у фаховій підготовці педагога та його діяльності належить саме його особистісній професійно-педагогічній відповідальності (Міщених, 2019, с. 123). На думку дослідниць, відповідальність – здатність прогнозувати наслідки власних дій та чинити згідно з власними переконаннями. На переконання інших дослідників, відповідальність як компонент професійної готовності педагога відіграє роль чинника гармонізації та перетворень загальних і професійних якостей у системну цілісність (Волинець, Стаднік, 2018, с. 35).

У польських дослідженнях відповідальність розглядається, по-перше, в особистісній сфері – це риса характеру людини, яка полягає в її здатності виконувати зобов'язання перед іншими людьми та перед собою; по-друге, відповідальність з позиції інтелектуальної сфери – це результат мислення і властивостей особистості, тобто вона відноситься до прийняття людиною зобов'язань дбати про щось, виконувати поставлені завдання та дотримуватися встановлених часових рамок їхнього виконання (Czygier, 2008, с. 73). Свого часу Сосніцький (1974) виділяв три види відповідальності: фізичну, психологічну та моральну. На його думку, фізична відповідальність – це відповідальність за виконання вчинку, психологічна відповідальність впливають з рис характеру індивіда, а моральна відповідальність стосується потенційних, а не реальних ситуацій. Проблема моральної відповідальності нерозривно пов'язана з гуманістичною педагогікою, тобто теорією, методологією та освітніми практиками, які слугують максимальному розвитку особистості поза межами визначених меж і існуючих конвенцій, ролей і доктрин, а також детермінують підвищення компетентності співпраці й спілкування людей в ім'я колективної та індивідуальної суб'єктивності. За словами Кові (2003), прийняття відповідальності вимагає взаємної згоди й відповідності очікуванням у п'яти конкретних сферах: досягнення бажаних результатів, керівні принципи дій, можливі ресурси, метод підзвітності та наслідки оцінки кінцевого продукту. Також на переконання дослідників, поєднання поняття відповідальності з інтелектуальною сферою включає як зобов'язання, так і моральну відповідальність за індивідуальні та чужі вчинки та їх наслідки.

У цьому випадку політика «нульової толерантності» не є ефективною, оскільки карати когось за відсутність відповідальності у навчально-виховному процесі – це прояв тієї ж безвідповідальності. Натомість необхідні позитивні, вимірні приклади відповідальної роботи самих педагогів, що, на жаль, у сучасних закладах освіти, зокрема і школах, залишається доволі слабким місцем. На прикладі польської системи освіти виявлено, що й досі немає чіткого уявлення про те, як ефективно навчати викладачів брати відповідальність за професійну діяльність. Однак можна виокремити кілька факторів, які впливатимуть на розвиток професійної відповідальності. Перш за все, особа, яка виконує завдання, повинна

Випуск 23, 2024. Збірник наукових праць РДГУ

мати свободу дії, навіть якщо це порушує традиційні норми, звички та цінності. Іншим важливим елементом є «ресурси»: людські, матеріальні, фінансові, технічні, організаційні, одним словом те, з чого людина, яка бере на себе відповідальність, може отримати вигоду. Ще одним фактором який впливає на професійну відповідальність є імплементація зрозумілих для педагогів стандартів якості—своєрідної «підзвітності» (Czygier, 2008, с. 75). До слова, вважаємо, що максимально чіткі та зрозумілі критерії надання якості освітніх послуг для здобувачів освіти насправді можуть вплинути на професійну відповідальність. Яскравим прикладом є сучасне впровадження в українську систему вищої освіти освітніх та професійних стандартів, згідно з якими формування загальних та спеціальних компетенцій здобувачів освіти прямо залежать від різних напрямів педагогічної діяльності.

Однією із позитивних практик, на нашу думку, є відповідність дисципліни професійному зростанню педагога: наявності підвищення кваліфікації, практична діяльність за цим напрямом, наукові дослідження та публікації, напрацювання методичного забезпечення тощо. Однак, як показує практика, не завжди науково-педагогічні працівники усвідомлюють наскільки важливою є зміна освітньої парадигми. З іншого ж боку також варто зауважити, що сфера освіти найчастіше має найменше фінансування, що зрештою сприяє формуванню кадрової кризи, або перетворенню ідеї якісної освіти, яка б мала сприяти формуванню вільної та відкритої особистості у систему примусу, таким чином знижуючи мотивацію професійної діяльності. Центральним аспектом суб'єктивності в педагогічному підході є агентність, тобто особиста причинність і її зміст. Інші аспекти суб'єктивності включають свободу вибору, партнерство, автентичні міжособистісні контакти та моральну відповідальність, однією з умов якої є активність, що розуміється як свобода та можливість вибору. Тому центральний аспект суб'єктивності, яким є почуття суб'єктивності, передбачає почуття моральної відповідальності. Обмеження ініціативи та спонтанності, здатності робити вибір, свідомо планувати власну діяльність є серйозною загрозою почуттю свободи та волі, а отже, і почуттю моральної відповідальності. З цього приводу, можемо зазначити наступне: мотивація – причинний фактор будь-якої людської діяльності, який не можна ігнорувати, адже це призводить до непрофесійних результатів. Варто пам'ятати важливу істину: відповідальність завжди тісно пов'язана зі свободою дій і повноважень. Розширення цих можливостей або їх втрата прямо впливають на ефективність роботи. Саме тому концепт академічної свободи є настільки важливим у контексті розвитку сучасної освіти.

У контексті аналізу методики поетапного формування професійної компетентності педагогів виявлено певні закономірності. Так, на *адаптаційно-орієнтувальному* етапі увага головно приділяється створенню сприятливих умов для адаптації студентів до навчального середовища; на *змістово-рефлексійному* етапі відбувається розвиток професійної компетентності через набуття фахових знань і практичних умінь, а також формування професійно важливих особистісних якостей; на *практико-перетворювальному* етапі основна увага зосереджена на практичній підготовці до професійної діяльності та формуванні навичок самоорганізації й самовдосконалення. Основними завданнями на цьому етапі є: забезпечення зв'язку між теоретичними знаннями й практичними завданнями, застосування інтерактивних методів навчання, врахування індивідуальних особливостей студентів (Беленька, 2012, с. 2-4). Отже, бачимо, що відповідальність, як вагома характеристика у педагогічній практиці може мати кілька рівневий етап свого розвитку.

Висновки й перспективи подальших розвідок. Підсумовуючи, хочемо зазначити наступне: відповідальність є важливим компонентом особистісної зрілості та професійної компетентності, що тісно пов'язана зі здатністю людини до самоактуалізації, прийняття рішень та життєвої автономії. Дослідження демонструють, що у сучасному світі зростає значущість цінностей саморозвитку та якості життя, але водночас зберігаються і змішані типи ціннісних орієнтацій. Відповідальність також слугує критерієм здатності особи адаптуватися до викликів та протистояти деструктивним змінам. Високий рівень соціального інтелекту, емпатія, комунікативні навички та здатність до самоаналізу є ключовими

Випуск 23, 2024. Збірник наукових праць РДГУ

характеристиками зрілої особистості. У педагогічній сфері відповідальність є основою для формування виховного впливу й розвивальної взаємодії. Зрештою, відповідальність визначає якість професійної та особистісної діяльності, підтримуючи баланс між свободою вибору і зобов'язаннями. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на глибше вивчення механізмів формування відповідальності як базової якості зрілої особистості, зокрема у контексті педагогічної діяльності. Важливо також проаналізувати вплив сучасних соціокультурних змін на ціннісні орієнтації й відповідальність. Особливу увагу слід приділити розробці програм підготовки педагогів, які сприяють розвитку соціального інтелекту, емпатії та автономності. Перспективним є вивчення взаємозв'язку між відповідальністю і креативністю, а також створення практичних рекомендацій, які підтримують мотивацію до самоактуалізації та професійного зростання.

СПИСОК ПОСИЛАНЬ

- Беленька, Г. (2012). Формування професійної компетентності майбутніх вихователів дітей дошкільного віку в умовах університетської освіти. *Психолого-педагогічні науки*. Ніжин: Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя.
- Волинець, Ю. Стаднік, Н. (2018). Проблема відповідальності як складової професійної готовності майбутнього дошкільного педагога в позааудиторній діяльності. *Young Scientist*.
- Загнибіда, Р. (2014). *Педагогічні умови професійного самовдосконалення майбутнього менеджера туризму в позааудиторній діяльності*: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Переяслав-Хмельницький: ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький держ. пед. ун-т ім. Григорія Сковороди».
- Злобіна, О. (2004). *Особистість як суб'єкт соціальних змін*. Київ: Інститут соціології НАН України.
- Кудрявцева, Г. (2018). Джерела походження і види відповідальності особистості. *Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України*. Харків.
- Лепіхова, Л. (2000). Соціалізація та соціально-психологічна компетентність як рівні особистісної зрілості. Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство: науково-методичний збірник. Київ: Контекст.
- Міщених, О., Третяк, О. (2019). Сутність професійно-педагогічної відповідальності майбутнього вчителя початкової школи. *Нова педагогічна думка*.
- Мулярчук, Є. (2019). Покликання людини у сучасному світі: відповідальність та очікування компетенції педагогів. *Філософія освіти*.
- Овсянецька, Л. (2001). До питання про психологічні критерії зрілої особистості. Актуальні проблеми психології. Том 1: *Соціальна психологія. Психологія управління. Організаційна психологія*. Київ: Інститут психології Г. С. Костюка АПН України.
- Ручка, А. (2013). Ціннісна зміна як провідна тема сучасного соціологічного аналізу. *Український інформаційний простір*.
- Ручка, А., Наумова, М. (2013). Цінності і типи ціннісної ідентифікації у сучасному соціумі. В: *Українське суспільство 1992-2013, стан і динаміка змін: Соціологічний моніторинг*. Київ: Інститут соціології НАН України.
- Сап'ян, Є., Милославська, О. (2019). Відповідальність як особистісна характеристика. *Особистість, суспільство, закон*. Харків.
- Свідерська, О. (2020). *Соціокультурні чинники формування масової політичної поведінки в інформаційному суспільстві*. Монако: Principauté de Monaco.
- Франкл, В. (2020). *Людина у пошуку сенсу. Психолог у концтаборі*. Харків: Клуб сімейного дозвілля.
- Фромм, Е. (2019). *Втеча від свободи*. Харків: Клуб сімейного дозвілля
- Штепа, О. (2008). *Особистісна зрілість: Модель*. Опитувальник. Тренінг. Монографія. Львів: Випуск 23, 2024. Збірник наукових праць РДГУ

- Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка.
- Covey, S. R. (2003). 7 nawyków skutecznego działania, przeł. Poznań: I. Majewska-Opiełka, Poznań: I. Majewska-Opiełka – I. Majewska-Opiełka.
- Czygier, S. (2008). Odpowiedzialność jako jedna z głównych cech nauczyciela profesjonalisty : w świetle teorii i praktyki. *Problemy Profesjologii.– Problems of Profesiology*. [in Poland].
- Górniewicz, J. (2001). Kategorie pedagogiczne. Olsztyn.
- Kwieciński, Z. (1990). O edukację i pedagogikę radykalnie humanistyczną. Warszawa: Alternatywna pedagogika humanistyczna.
- Minczanowska, A. (2018). Wolność i odpowiedzialność jako kryterium podmiotowości. *Cieszyński Almanach Pedagogiczny*.
- Sośnicki, K. (1973). Teoria środków wychowania. Warszawa.

REFERENCES

- Bielienka, H. (2012). Formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh vykhovateliv ditei doshkilnoho viku v umovakh universytetskoï osvity [Formation of professional competence of future educators of preschool children in the conditions of university education]. *Psykhologo-pedahohichni nauky*. Nizhyn: Nizhynskyi derzhavnyi universytet imeni Mykoly Hoholia - Psychological and pedagogical sciences. Nizhyn: Nizhyn State University named after Mykola Gogol. [in Ukrainian].
- Volynets, Yu. Stadnik, N. (2018). Problema vidpovidalnosti yak skladovoi profesiinoi hotovnosti maibutnoho doshkilnoho pedahoha v pozaaudytornii diialnosti [The problem of responsibility as a component of the professional readiness of a future preschool teacher in extracurricular activities]. *Young Scientist*. [in Ukrainian].
- Zahnybida, R. (2014). Pedahohichni umovy profesiinoho samovdoskonalennia maibutnoho menedzhera turizmu v pozaaudytornii diialnosti [Pedagogical conditions of professional self-improvement of a future tourism manager in extracurricular activities]. Avtoref. dys. ... kand. ped. nauk: spets. 13.00.04 «Teoriia i metodyka profesiinoi osvity». Pereiaslav-Khmelnitskyi: DVNZ «Pereiaslav-Khmelnitskyi derzh. ped. un-t im. Hryhoriia Skovorody» - author's abstract. dissertation ... candidate of pedagogical sciences: special 13.00.04 "Theory and methodology of professional education". Pereiaslav-Khmelnitskyi: State Higher Educational Institution "Pereiaslav-Khmelnitskyi State Pedagogical University named after Grigory Skovoroda". [in Ukrainian].
- Zlobina, O. (2004). Osobystist yak subiekt sotsialnykh zmin [Personality as a subject of social change]. Kyiv: Instytut sotsiologii NAN Ukrainy - Institute of Sociology of the NAS of Ukraine. [in Ukrainian].
- Kudriavtseva, H. (2018). Dzherela pokhodzhennia i vydy vidpovidalnosti osobystosti [Sources of origin and types of personality responsibility]. *Psykhologichni ta pedahohichni problemy profesiinoi osvity ta patriotychnoho vykhovannia personalu systemy MVS Ukrainy – Psychological and pedagogical problems of professional education and patriotic education of personnel of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine*. Kharkiv. [in Ukrainian].
- Liepikhova, L. (2000). Sotsializatsiia ta sotsialno-psykhologichna kompetentnist yak rivni osobystisnoi zrilosti [Socialization and socio-psychological competence as levels of personal maturity]. *Kroky do kompetentnosti ta intehtatsii v suspilstvo: naukovometodychnyi zbirnyk – Steps to competence and integration into society: scientific and methodological collection*. Kyiv: Kontekst. [in Ukrainian].
- Mishchenia, O., Tretiak, O. (2019). Sutnist profesiino-pedahohichnoi vidpovidalnosti maibutnoho vchytelia pochatkovoi shkoly [The essence of professional and pedagogical responsibility of a future primary school teacher]. *Nova pedahohichna dumka – New pedagogical thought*. [in Ukrainian].
- Muliarchuk, Ye. (2019). Poklykannia liudyny u suchasnomu sviti: vidpovidalnist ta ochikuvannia kompetentsii pedahohiv [A person's calling in the modern world: responsibility and

- expectations of teachers' competence]. *Filosofia osvity* – Philosophy of education. [in Ukrainian].
- Ovsianetska, L. (2001). Do pytan'nia pro psykholohichni kryterii zriloi osobystosti [To the question of psychological criteria of a mature personality]. *Aktualni problemy psykholohii. (1). Sotsialna psykholohiia. Psykholohiia upravlinnia. Orhanizatsiina psykholohiia – Current problems of psychology. Volume 1: Social psychology. Management psychology. Organizational psychology.* Kyiv: Instytut psykholohii H. S. Kostiuksa APN Ukrainy – Kostyuk Institute of Psychology of the Academy of Sciences of Ukraine. [in Ukrainian].
- Ruchka, A. (2013). Tsinnisna zmina yak providna tema suchasnoho sotsiolohichnoho analizu [Value change as a leading theme of modern sociological analysis]. *Ukrainskyi informatsiinyi prostir.* [in Ukrainian].
- Ruchka, A., Naumova, M. (2013). Tsinnosti i typy tsinnisnoi identyfikatsii u suchasnomu sotsiumi. V: *Ukrainske suspilstvo 1992-2013, stan i dynamika zmin: Sotsiolohichni monitorynh* [Values and types of value identification in modern society. In: *Ukrainian society 1992-2013, state and dynamics of changes: Sociological monitoring*]. Kyiv: Instytut sotsiolohii NAN Ukrainy – Kyiv: Institute of Sociology of the National Academy of Sciences of Ukraine. [in Ukrainian].
- Sapian, Ye., Myloslavska, O. (2019). Vidpovidalnist yak osobystisna kharakterystyka [Responsibility as a personal characteristic]. *Osobystist, suspilstvo, zakon* – Personality, society, law. Kharkiv. [in Ukrainian].
- Sviderska, O. (2020). Sotsiokulturni chynnyky formuvannia masovoi politychnoi povedinky v informatsiinomu suspilstvi [Sociocultural factors of mass political behavior formation in the information society]. Monaco: *Principauté de Monaco – Principauté de Monaco.* [in Ukrainian].
- Frankl, V. (2020). Liudyna u poshuku sensu. Psykholoh u kontstabori [Man in search of meaning. Psychologist in a concentration camp]. Kharkiv: Klub simeinoho dozvillia – Family leisure club. [in Ukrainian].
- Fromm, E. (2019). Vtecha vid svobody [Escape from freedom] Kharkiv: Klub simeinoho dozvillia [in Ukrainian].
- Shtepa, O. (2008). Osobystisna zrilist: Model. Opytuvalnyk. Treninh [Personal maturity: Model. Questionnaire. Training]. Monohrafiia – Monograph. Lviv: Vydavnychiy tsentr LNU imeni Ivana Franka – Publishing center of Ivan Franko National University of Lviv. [in Ukrainian].
- Covey, S. R. (2003). 7 nawyków skutecznego działania, przeł [7 Habits of Effective Action, transl]. Poznań: I. Majewska-Opiełka – I. Majewska-Opiełka. [in Poland].
- Czygier, S. (2008). Odpowiedzialność jako jedna z głównych cech nauczyciela profesjonisty : w świetle teorii i praktyki [Responsibility as one of the main features of a professional teacher: in the light of theory and practice]. *Problemy Profesjologii – Problems of Professiology.* [in Poland].
- Górniewicz, J. (2001). Kategorie pedagogiczne [Pedagogical categories]. Olsztyn. [in Poland].
- Kwieciński, Z. (1990). O edukację i pedagogikę radykalnie humanistyczną [On radically humanistic education and pedagogy]. Warszawa: *Alternatywna pedagogika humanistyczna – Alternative humanistic pedagogy.* [in Poland].
- Minczanowska, A. (2018). Wolność i odpowiedzialność jako kryterium podmiotowości [Wolność i odpowiedzialność jako kryterium podmiotowości]. *Cieszyński Almanach Pedagogiczny – Cieszyn Pedagogical Almanac.* [in Poland].
- Sośnicki, K. (1973). Teoria środków wychowania [Teoria środków wychowania]. Warszawa. [in Poland].

FORMATION OF RESPONSIBILITY AS A KEY COMPETENCE OF A MODERN TEACHER

Roman Pavelkiv

Doctor of psychological sciences, professor,
Head of the Department of Life-span & Pedagogical Psychology
Rivne State University of the Humanities
<http://orcid.org/0000-0002-6564-4507>

Ihor Panashchuk

Postgraduate student
Department of Developmental and
Pedagogical Psychology,
Rivne State University of Humanities
<http://orcid.org/0009-0001-0120-7084>

DOI https://doi.org/10.35619/prap_rv.vi23.411

Abstract. *The article is devoted to the analysis of responsibility as a key element of the professional quality of a modern teacher. The relationship between responsibility and other characteristics of a mature personality, such as social intelligence, empathy, creativity, the ability to introspect and overcome life crises, is considered.*

The purpose of the article is to attempt to determine the psychological prerequisites for the formation of responsibility as a key quality of a modern teacher.

Emphasis: in the modern socio-cultural context, there is a tendency to rethink value orientations, which indicates the growing role of self-development and quality of life. It is noted that responsibility is an important factor that determines the ability of an individual to make decisions, bear responsibility for them, and effectively adapt to changes in the social environment. Particular attention is paid to the role of responsibility in pedagogical activity, since it forms the basis of educational influence and professional interaction. It is proven that a high level of social intelligence, empathy, communication skills and the ability to introspect are key characteristics of a mature personality. In the pedagogical sphere, responsibility is the basis for the formation of educational influence and developmental interaction. The need to form responsibility in future teachers through specially designed curricula, integration of theoretical and practical training, as well as encouragement for reflection and self-development is indicated. The article outlines the prospects for further research aimed at a deeper study of the mechanisms of responsibility development in pedagogical and personal contexts.

Key words: *competence, professional qualities, pedagogy, key competencies, responsibility, value characteristics.*

Стаття надійшла до редакції 23.11.2024 р